

EGY KIS PHILOSOPHIAI NYELVŐRÖSKÖDÉS.

Miért ne kezdenők egy kis polemia - félével? Hisz sorsát ki sem kerülheti ki, — menjünk hát eléje, ha egyszer stylusunkhoz úgy is némi polemikus szak látszik tapadni végzetszerűleg.

Tehát, hogy Kun Pál úr kivánsága szerint *tőről metszett* magyarsággal fejezzem ki magamat: *elejibe a gémnnek!* Mert hát csak nem hagyhatom figyelmen kívül Kun Pál úrnak a magyarság dolgában stylusomra tett, különben „per absolutum“ helyén való megjegyzését; nem pedig azon különös udvariasság miatt, melynél fogva, noha az ő „A nyelv mint eszköz“ s „Bölesészeti nyelvünk“ című értekezéseinek deductiói csak prekárius elvekből folynak, mégis egész kedvteléssel esik neki az én stylusomnak, elnevezve azt „huszár-deákságnak“; sőt közvetve és beburkoltan azzal is vádol, hogy nem gondolok közegére, — a nyelvre, s csak úgy hányd-el vesd-el módra irom le azt, ami a tollam hegyére kerül. Ez erős vád egy kis huszár-deákságért, s úgy látszik nekem, mintha egy kis megfélemlítés volna vádolóm részéről.

Ha már ennyit ide irtam, akkor ki is kell mutatnom ama viszonvádammak jogos voltát, hogy Kun Pál úr deductiói csak prekárius elvekből folynak. S úgy hiszem, erre nézve elég Kun Pál úr említett két czikke elveinek pusztá bemutatása is.

I.

Ez elvek a következők:

1. „Articulált (ez nem huszár-deákság?) nyelv nélkül valódi értelmi kifejlődés lehetetlen.“ (M. Phil. Sz. IV. évf. 83. l.)¹ No, akkor nem tudom, a süket-néma okosabb-e vagy a beszélő 'papagáj'?

2. „Nincs a kedély lajtorjáján oly fokozat, melyet a civilisált (ez nem huszár-deákság?) ember a maga nyelvén, melyet² az anyatejjel szopott, teljesen kielégítőleg kifejezni ne lenne képes.“ (U. o. 86. l.)

Vajjon mit mondana ez elvre Vörösmarty, ki szerint „nem érez, a ki érez szavakkal mondhatót?“

3. „Amit a költő megírt, jól meg van írva“ (U. o. 88. l.); és: „A nyelvnek a költők adnak irányt, s magára a tudomány nyelvének alakulására is döntő befolyást gyakorolnak.“ (U. o. 384. l.) Épen nem szabatos, félig-meddig helyes elv.

4. „Amít azon egyének mint helyes szót vagy kifejezést elfogadtak, akik valamely nyelvet mint gondolataik kieserülésének eszközt közösen használnak, azon szó vagy szólásforma helyes, mert közkeletű, mert érthető.“ (U. o. 90. l.) A lehető legnaivabb elv.

5. „A fül nem tűri a hibás kifejezéseket.“ (U. o. 91. l.) Még naivabb elv.

6. A modern tudósnek az áll érdekében, hogy „a tudományokat népszerűsítse.“ (U. o. 94. l. 1—18 sor) Csupán popularistikus elv.

7. „A philosophiának főkötelessége az, hogy . . . közönségesen érthető nyelven szóljon“ (u. o. 98. l.); és: „Föltétlenül szükségesnek tartjuk, hogy minden tudományosan művelt ember, minden, bizonyos alapfogalmakkal tisztában levő, helyesen gondolkozni képes magyar ember, ha már kezébe veszi egyik-másik philosoph munkáját . . . pogány fejtörések nélkül meg is érthesse.“ (U. o. 394. l.) Superált naiv elv.

8. „A magyar *bölcsészeti* nyelv olyan tiszta, hogy az ilyen (huszárdeákos) *írlyt* bátran a sutba lökheti minden igazi magyar böleselő,“ (353. l.) Elavult puristikus elv.

Legyen azonban elég az efféle, már csakugyan „sutba lökött“ elvekből; csak röviden említem még Kun Pál úr azon naivságát, hogy ő Kazinczy neológiáját még mindig holmi elkésett bókokkal sértegeti (89. l.); s mielőtt meggondolná, hogy voltaképp merre van az „előre“ irány, már is azzal utasítja vissza az orthologiát, hogy: „A fejlődés útja nem hátrafelé, hanem egyenesen előre van“; persze, ő szerinte a tudománybeli és történeti „előre“ kétségkívül egybe esik! Valamint naivnak elég naiv az is, hogy midőn ezt írja: „A tudósok is azon nyelven beszéljenek, melyet a *nép őseréje* megteremtett“ (94. l.), nem veszi észre, mennyire elítéli saját e fajta szavait s szólásait: „nap nap után,“ „agy,“ „fogalomszegény,“ „önmagunk,“ „járszalag,“ „irmódor“ stb.

Az imént bemutatottak részletes czáfolgatása, úgy vélem, a külföld előtt derogálna tudományosságunknak. Azért hát csak „valeant quantum valere possunt“.

De hát mégis miért nótálom őket meg? Oka az, hogy Kun Pál úr önként szaladt kardom hegyébe azon, már érintettem közvetett s beburkolt vádjával, hogy én a nyelvvel mint a gondolat közegével nem gondolok, hanem hányd-el vesd-el módon leirom azt, a mi a tollam hegyére kerül. Pedig, hogy tán mégsem illet engem ily erős vád, láthatta volna Kun Pál úr e szavaimból is: „Ime nyelvünk, melyben a magyar szellemnek élnie s munkálnia kell, s ime nemzeti philológiánk ügye! Mióta küzd a barbarismusok áradata ellen Nyelvőrünk, s van-e tudományos organum, hol e küzdelem *kellő* méltánylásra s támogatásra lelne, s részesül-e valamely oldalról biztató s *irányító* támogatásban? Már pedig barbarismusokkal saturált nyelv mellett bajosan teremthet magyar világot polyglott országunkban a nemzeti genius: e nélkül pedig nem lesz magyar bölcelet!“ (M. Philos. Sz. IV. 51. l.) E szavaimban u. is a) egy különös eszme van megpendítve: barbarismusokkal saturált nyelv mellett a nemzeti genius bajosan teremthet *oly magyar világot, mely nélkül magyar bölcelet sem lehet*... b) a Nyelvőr eddigi küzdelme támogatásra s *irányításra* van ajánlva! Úgy hiszem, aki ilyeneket mond, az valami keveset mégis csak törődik a nyelvvel, mint a gondolat közegével. Egyébiránt úgy is régóta föl kívántam szólalni nyelvünk ügyében, miről, ha szíves emlékezni e becses folyóirat szerkesztője Dr. Buday József úr, kinek t. i. szóbeli ígéretet tettem, bizonyoságot is szolgáltatathat; és ép e körülmény folytán szaladt főleg Kun Pál úr kardom hegyébe. Ugyancsak ezen szándékból írárok „Horváth Cyr. és a philosophia“ czikkemben is e sorokat: „A bölcelet eddigi cultur nyelveinek összes terminológiája a pantheismusban örvénylő bölcelmi phraseologia folytán úgyszólván teljesen saturálva van oly egyenes vagy mellékjelentésekkel, melyek a sillogistika terminus medius-ába ismét csak a pantheismust csempésznék be. Új nyelv s új alap szükséges tehát. És vajjon hol találhatna új nyelvet a bölcelkedés másutt, mint az *áriai nyelrendszerből elszigetelt, philosophiailag úgyszólván érintetlen magyar nyelvben?* Milyen habár megszólalt is már a bölcelet de a *kiküszöbölendő sok hibás terminus és barbarismus megóvóvá a helyettök még forgalomba nem hozott nyelvkincsét*“. (M. Ph. Sz. IV. 367—8. l.)

E szavaimban azért mondom a philosophiától még érintetlennek nyelvünket, mert a) terminológiánkból a barbarismusok kiküszöbölendők, hogy nyelvanyagunk megtisztuljon, mint a bor a seprőtől; b) a rossz terminologia mellett nyelvünk rendszere mintegy fövetlen maradt

a philosophia tüzeben, mint a hüvelyes főzelék a meszes víz miatt; c) oka ennek abban keresendő, hogy java nyelvkincsünket a sok barbarismus kiszorítá a phraseologiai forgalomból.

Ime a kapcsolok, már elmondott s iziben mondandó szavaim között. . . . S e pontnál azzal veszek búcsút Kun Pál úrtól, hogy köszönetet mondok azon cikkeiért, melyekkel még szélesebben készíté elő a philosophiai nyelv iránti érdeklődést, mint a hogy jó magam tehetém vala.

II.

Azon ajánlatomra, melyet e becses folyóirat IV. évf. I. füzetében közölt cikkemnek a Nyelvörre vonatkozó fönt idéztem szavai tartalmaznak, Böhm Károly úr a 2. füzet 109. lapján azt felelé: „A Nyelvör törekvései nem mutatnak fel olyan tételeket, melyek philosophiai discussiókra érettek volnának“.

Látni való, hogy Böhm Károly úr bizonyára egész másként fogja föl a dolgot, mint csekélységem. Mert, hogy rövid legyek, elég tán annyit megjegyezmem, hogy hisz minden tétel logikailag itélet; és ha nem tekintjük is azt, hogy tartalmilag minden tétel saját eszmekörén belül bizonyos legfőbb elvvel áll kapcsolatban, mely ismét valamely bölcselmi elvvel függ össze végelemzésben: már a tétel formai oldalához is hozzá férkőzik a logika révén a bölcelet. A philosophia e tekintetben hasonlít a partoldalba épített palotához: a völgyből magas és fenséges a homlokat, — ámde néhány lépésnyi kerülővel a domb felül alacsony s barátságos földszinti ház előtt állunk. — Főleg pedig a nyelvvel érintkezik könnyen a bölcelet; mert, mint a „logika“ szó is mutatja, a szó a gondolat teste, s a szó lelke a gondolat: a gondolatok pedig a fogalmak taborára bonthatók fel; s a fogalmak feldolgozása a philosophia első rangú feladatainak egyike.

A bölcelet és nyelv ügyének e szomszédos fekvését mutatja azon anomalia is, hogy a laikus világ noha minden tudományág között a bölcselmet tudja legelvontabb s legmagasb sphaerában járónak, mégis mindannyi közt első sorban a bölcselmet vádolja a közérthetőség hiányáról; nem vevén figyelembe, hogy *minden tudományág között ép a bölcselennnek van legtisztább, leghelyesebb s legérthetőbb terminológiája*, — aránylag, még mai nyelvzetünk mellett is! — Avagy nem rettenések-e pl. a természettudományok vagy a juridica műszavai s kifejezései

a philosophiának *lélek, én, öntudat, ész, értelem, ösztön, érzés, akarat, önkény, fogalom, itélet, következtetés, meghatározás, tartalom, alak, világ, erény, bűn, ok, cél* stb. stb. főrangú műszavaihoz képest? És ez nemcsak a magyar, de többé-kevésbé minden nyelven ilyformán van! . . .

Úgy hiszem, összes eddigi szavaimban eléggé le vannak rakva azon okok, melyek folytán rá szánom magamat egy kis philosophiai nyelvörösködésre.

De miért épen most? . . .

III.

A Nyelvőr keletkezésének idejében Szarvas Gábor úrral az egri gymnasium terraszán sétálgatva s a Nyelvőről beszélgetve, önként fölmerült a kérdés, hogy az eddigi arányok szerint folytatva a nyelvbeli anyaggyűjtést, körülbelül mikorra fog a Nyelvőr elegendő adattal rendelkezni feladatainak megoldhatására?

Szarvas Gábor úr 15 évet helyezett akkor kilátásba.

Ez időből immár épen a 15-ik évet tapossuk. Időszerűnek vélem tehát kilépni várakozó helyzetemből, s amennyire csekélységmentől telik, irányító eszméket nyújtani nemzeti philológiánk számára e folyóiratában hazai philosophiánknak, melynek t. i. ha önállóvá akarja magát küzdeni, legelső sorban életszükséglete a nyelv *mint eszköz*; magától értődvén, hogy különben szerény nézeteim csakis adaléki számba óhajtanak vétetni.

A mi már most a Nyelvőr eddigi szolgálatait s érdemeit illeti, tagadhatatlanul bokrosak azok. Nyelvünk búvárlatában az idegen philologiai szempont helyébe saját nyelvünk természetének szempontja lőn alkalmazva; így philologiai iskolánk az ő történeti fejlődésében a legfontosabb lépést megtevő; nyelvtanunk több sarkalatos elve és törvénye kellő világításba helyeztetett; elmondható, hogy a tudomány- s irodalomban gát vettett a barbár szógyártásnak, nemcsak, de hovatovább több és több helytelen szó- és viszonyítástól szabadul meg nyelvünk, — legalább a tudomány ítélő széke előtt.

Mindez azonban, ha örvendetes is, de korántsem kielégítő jelenség. Eltekintve ugyanis csupán az idő kérdéseit képező azon tünetektől, hogy a neologia s orthologia között még mindig villog — legalább is a guerilla- harc; s hogy az életre és időszaki sajtóra a Nyelvőr 15 évi

erőfeszítéseinek visszahatása nem sokkal több a minimálisnál: szomorúan kell constataálnunk, hogy *igazi műprózánk nincs!* Legalább, eltekintve azon imitt-amott fölcskillanó dictióktól, numerus- és alakítástól. melyet a világirodalmi fejlődés lehell prosánkra: a magyar prosai nyelvezet nemcsak nem fejlődik, de sőt napról napra gondtalanabb, szintele-nebb, dallamtalanabb, plastikátlanabb, s idegenszerűbbre válik és merevedik.

Már amennyire bizonyos, hogy e téren, főleg a szín, hajlékonyság és idegenség tekintetében — mint melyek t. i. a nyelvben élő s ható nemzeti szellem ihletének symptomái — az orvoslás a Nyelvőr feladatai közé tartozik: ép oly bizonyos, hogy a már 15 év óta működő Nyelvőr ebbeli eredménytelenségének nem szolgálhatnak mentségeül sem az idegen ajkúak mind sűrűbbödő magyarosodása, kik t. i. idegen gondolkozásmódjukat megtartva, jobbadán csakis magyar szavakkal helyettesítik az idegen szavakat, s így gondolataikat inkább csak *fordítják*, a helyett hogy a magyar nyelvvel együtt termelnék; — sem az irodalmi termékek nagy tömegű fordításai, melyek t. i. csaknem ugy készülnek már, hogy a fordító szeme az idegen szövegen s magyar szöveget író keze a papíron parallel siklik tova; — sem a nagy költők s írók hiánya ez időszerint! Mert mindezen kórtünetek forrását a behatóbb észlelő a neologia visszaéléseiben pillanthatja meg. Ugyanis, ha a neologia az idegen szavak s szólásmódok mintájára szabott mohó újítás helyett nyelvünk ősz erejéből fejlesztette volna a stylust a világirodalmi színvonal magaslata felé, akkor tán nem volna oly könnyű dolog a fordítás, — illetőleg fordításkor nem a szavakat, hanem a kifejezéseket, phrasisokat kellene helyettesíteni; a mi pedig a nagy költők, írók mai hiányát illeti, irodalmunk e századi története fényesen constataálja, hogy a neologia hibáinak terjedésével karöltve jár vala a költői s írói szellemek fokozatos enerválódása.

Avagy Kazinczy iskolájának legnagyobb tehetségeiben, élőkön a mesterrel, nem apadt-e el lassanként az alkotás ere? S Kisfaludy Károly Aurora-köre bár a romanticismussal s a nálunk új műformák egész seregével, valamint a dráma művelésével hatalmas lendületet ad a költői termelésre, de már az Athenaeum nagy triászja egyikének, Bajzának kezében a lant ismét csak *szobai költészetet* zeng; s végre midőn Tompa, Petőfi s Arany muzsája megvalósítja nemzeti irodalmunk nagy ideálját: az örök emberi eszméknek a nemzeti speciális typus szerint való meg-

testesítését, — mindjárt ez aranykor nyomában az Arany által kosmopolita költészetnek“ nevezett csenevész epigon költés áradata fakad, s Vörösmarty, Petőfi s Arany hatalmas diktiója tehetetlenné sorvad . . .

Kell-e ezeknél szomorúbb bizonyíték . . . ?

IV.

Már ha ezek után kiderítendő, hogyan kellene megoldania föladatát a Nyelvőrnek a neologia visszaéléseivel szemben, akkor először is meg kell figyelnünk a neologia káros hatását nyelvünk- s irodalmunkra oly oldalakról, melyek eddiglen nem eléggé vonták magokra philologusaink figyelmét.

E tekintetben bátorkodunk a következőkre hívni föl a figyelmet.

1. Midőn a harcznál véresebb hosszas béke nemzetiségünket álomkórságba süllyeszté, az ébredés harsonáját megfuvó költőinkkel szinte egyidejűleg Révay hatalmas tudományyá, történeti nyelvészetté emelte philológiánkat. Elmondható tehát, hogy nálunk a nyelvbuvárlás megelőzé azon többi tudományok fejlődését, melyek a szellem tartalmát tevő eszméket nyújtják s fejlesztik. Nem csoda eszerint, ha kezdetben egyedül a nyelvtudomány volt az, melynek hatását irodalmunk érezte; s minthogy a hatásnak visszahatás az eredménye: nem csoda, ha azon anomalia következett be, hogy *a nyelvet s irodalmat egyedül a nyelvtan, utóbb a nyelvtant a nyelv és irodalom fejlesztette a leendő tudományok számára*; holott a nyelv igazi fejtesztője ama szükség, mely az eszméktől terhes szellemnek azon teremtő ihletét idézi elő, mely mellett formát, testet keres és talál a szellem az ő tartalmának kifejezésére. — Elmaradván tehát szaktudományaink parlaga folytán a szellem eszmei tartalma s az abból fakadó kifejezésbeli szükség ihlete, — a nyelv fejlődésének ez ősz természetes emeltyűje, — nem csoda, ha helyette az *önkéntény* mohóskodott segíteni a másik szükségesen, — a sivárság szükségén, Révai örökségébebe tolakodván a neologia tulzott üzelmeiben. — Pedig arra a tengersok újításra nem lett volna szükség, higgadtabb körületekintés mellett eredeti nyelvkincsünkben, melyeknek sok szava és szólásformája csak azért nem volt kéznél mindig, *mivel a többi, eszme-költő tudományok parlaga folytán a meglevő szavak nem nyerhettek tartalmukban termékenyülést és fejlődést a phrasirozás hiányában!* Tény ugyanis hogy a szavak a phrasisokban élnek, magukra szigetelten hámlékony s hullatag hüvelyek.

2. Nem termékenyülhettek az eredeti szavak utóbb sem, mert a neologianak minden hibás új szava egy-egy *phrasist pótol*t, s szorított ki nyelvezetünkéből. — Hasonlítsuk pl. össze e kifejezéseket:

N. N. nem *tarthat igényt* a költő névre.

N. N. nem tekinthető költőnek.

N. N. minden más, csak nem költő.

N. N. nem érdemli a költő nevet.

N. N. hibásan véli magát költőnek stb. stb.

Látni való, hogy az első kifejezés, melyben az idegen *Anspruch* szó a neologia hibás *igény* szavával van helyettesítve, kiszorítja valamennyi többi helyes kifejezést. Ha már most e módon összeállítónk mai nyelvünkéből a fölkapott *igény* szó teljes phraseológiáját, melyben csak e hibás szó elterjedt, s ezzel szembe helyeznők mindazon helyes phrasisokat, melyek forgalmát az *igény* phraseológiája megbénította: bizonyára elborzadnánk a szomorú látványon. Képzjük el már most, mily látvány lenne a neologia valamennyi, már elterjedt hibás szavainak phraseológiája, szemben a kiszorított, megbénított s elavított eredeti phraseológiánkkal? . . .

Valóban, a neologianak a fordítást könnyűvé tevő hibás szavai az eredeti phrasisek egész özönét szorították ki, melynek folytán nem csoda, ha a nyelvben élő nemzeti szellem az ő eleven s meleg hatásának mind megannyi organumaitól fosztatván meg, eredeti tősgyökeres phraseológiánk összezsugorodott s egünkről aláhullott; mint midőn a nap hevétől megfosztott fényes üstökös hitvány meteorkövé zsugorodva, sárba hull, s utána nem marad csak a hideg, sötét, kietlen világűr . . .

3. Amily bizonyos e szerint, hogy eredeti phrasisaink mindinkább veszendőbe mennek, ép úgy bizonyos az is, hogy nyelvünk megfelelő arányban veszít fordulatosságából, s így amily mértékben válik idegen-szerűvé, ép oly mértékben merevedik is. De ha a nyelvezet merevedik, akkor megbénul a gondolattenyészés is; mert a hibás új szavak által kiölt eredeti phrasisek mind megannyi külön fordulatok levén, bennök a szellem nem talál-e mintegy természetes hézagokat a szavakban rejlő gondolat titkos méhének mind több oldalról való megközelíthetésére? Valóban, a phrasisek a szavakban rejlő szellemi titkoknak mind megannyi kinyilatkoztatásai: azért kiölni őket annyi, mint elfojtani a revelatiót, melyből táplálkozik úgy az elemző és szerkesztő bölcselekedés, mint a képekben vaticináló költés is, mely képek végre is Nisard

szerint a definitió legmagasb fokai . . . Mindezt meggondolva, csodálkozhatunk-e a fölött, ha irodalmunk történetének tanusága szerint a neologia sorvasztólag hatott a költői venára?

4. Könnyen belátható a mondottakból az is, miért nyomatott vissza a magyar prosának fejlődése? A neologia hibás szavai ugyanis, ha el is terjedtek az irodalmi s életbeli tudákos közhasználatban, de valamint e téren, ha őszintén lelkünkbe pillantunk, csaknem úgy szerepelnek, mint *idegen szók*, — tehát merevek; ugy másrészt a *szorosan vett nép* szójárása sem tudott velök mai napig boldogulni s megbarátkozni. Ez még a szerencse! S hogy átalán idegen számba mennek, legfőbb bizonyítéka az a körülmény, hogy népünk, hahogy valamelyiköket fölkapja, szakasztott idegenül bánik vele. Így a többek közt pl. ez új kifejezést: *jóteknony czélú* előadás, — mely pedig nem tartozik épen a leghibásabbak közé, — egy népfiatól ily phonetikus változatban hallám visszaadva: *jóczéknony tétú* előadás . . . Ha már most az idegenes szavak terjedése folytán a nyelvezet ily módon merevedik, másrészt pedig a neologia révén mind több idegen phrasis tolul az eredetiek helyére: csoda-e, ha tudományosságunk lassanként idegen járomba görnyed, és szolgálivá lesz a magyar nyelv geniusa?

5. Ez idegen szolgaság mellett bizonyít számos tünet. Így pl. némely szavak idegenes phraseológiája újabb nyelvezetünkben. Teszem a *magam*; mely eredetileg így fordul elő pl. *gondoltam magamban*; ma már közkeletűek: megengedtem *magam-nak*, kérdeztem *magam-tól*, így szóltam *magam-hoz*, stb. és széltében találkozunk ily henye alkalmazásával: mulattam *magamat*, vettem *magamnak*, stb. — Hasonló szolgaságra vall a német —*iren* infin. igevégzet mind sűrűbb s rendszeresebb alkalmazása is; pl. az előtt *discuráltunk*, *kocsikáztunk*, *kaszszáltunk*; s ha e módon beszélénk, akkor *toastoznánk*, *asphaltoznánk*, *makadámozsnánk*, *telegraphoznánk* stb., ma azonban *discurirozunk*, *kucsirozunk*, *kassirozunk*, *toastirozunk*, *asphaltirozunk*, *makadamirozunk*, *telegraphirozunk* stb. Gyönyörű kompánia! Innen vettem jó *magam* is a *phrazirozást*, de mit tegyek? hisz olykor az ördögnek is gyertyát gyújtunk; s nekünk *philozophirozóknak* első sorban kell hálával viseltetnünk a neologia iránt, mert hisz ép a neologia emelte nyelvezetünket azon *philosophiai* átalánosságra, melyben a *színező* specificus magyar kifejezések helyett nemzetközi, szürke átalános categoriákkal élhetünk; teszem:

Az ablak a kertre (néz)	} vezet
Az ajtó a kertre (szolgál)	
Az út a kertbe (megy)	
A lépcső a kertbe (visz)	
A kereskedő könyvet (tart)	

És ezenkívül mennyi a ház-vezetőnő, könyv-vezető, munka-vezető, mű-vezető stb., pedig azelőtt nem ismertünk csak ökör-vezetőt! . . .

Ezen és hasonló szomorú példák nem mutatják-e megdöbben-tőleg, mennyire halványul s merevedik, valamint idegen szolgaságra is válik nyelvünk a neologia visszaélései folytán, és pedig azon arány szerint, amint ez magát mind beljebb eszi nyelvzetünk s gondolatjárásunk egész rendszerébe s a phraseológiánkba?! S ezt látva, nem jut-e eszünkbe, amit Szemere Pálhoz intézett önéletrajzi jegyzeteiben Kölcsey írt Kazinczy neológiájáról: „Újjításait (Kazinczynak) nem javallottuk, mert ez által a nyelvbeli sokszínűséget elveszté. Ő minket akkor nem értett“ . . .

Ezzel szemben a neologia barátai hiába rebesgetik, hogy nyelvünknek az általános eszmék kifejezése után kell törekednie, s azért a vezet példáihoz hasonló categorikus kifejezések annyival is inkább érvényesítendőek, mert különben sem ütköznek nyelvtanunk törvényeibe s így nem roszak.

Igaz! — És pedig először is igaz az, hogy nem ütköznek — leg-alább nem mindig — nyelvtanunk törvényeibe; de bele ütköznek ám phraseológiánk szellemébe s szokásaiba, és e tekintetben legelőször is saját fegyverök fordul a neologusok ellen, midőn t. i. az orthológiával szemben azzal védik a neológiát, hogy a mit a beszélő többség elfogad és használ az jó, mert közkeletű, érthető; és hogy a mit a költők meg-írnak, az jól van megírva, vagy, a mint Gyulai Páltól saját füleimmel hallám, a szavak irodalmi érvénye fölött a stylistá dönt, nem pedig a nyelvtan! . . . Nos hát a neologia elburjánozása óta lehetett néhány évtized gyakorlata több mint az ezer év óta beszélő magyar-faj nyelv-szokása? és néhány tucat tudákos író nagyobb tekintély az ezredéves nemzet millióinál? Avagy van-e külön stylistá egy ezred évig nyelvben élő népfajnál? — És másrészt lehet-e pl. a Petőfi vagy Arany műveiben is itt-ott kimutatható barbarismusokat védeni e nagy nevek tekintélyével, midőn ép az ő műveikben számosabb tősgyökeres parallel kifejezések állíthatók szembe azon barbarismusokkal, — s így ők ma-

guk leszavazzák magukat? S nem tudjuk-e épen Aranyról, hogy midőn ifjanta először kerültek kezébe az új irodalom termékei az Aurórával együtt, — ezek kezdetben szinte idegenszerűen hatottak rá? . . . És azt is elfeledők már, hogy irodalmunknak Petőfi- s Aranyban a szó szoros értelmében fel kelle fedeznie a nemzetien népieset? S viszont a nemzetnek, illetőleg *bizonyos irodalmi iskolának* valóban huzamos munkájába került, hogy e jeleseinket kellőleg megérthesse, — hogy ne mondjam fölfedezhesse! Elannyira, hogy minden túlzása mellett is nem sovány igazságot mondott az a német lap, mely azt állítá, hogy *még Petőfit is a németek fődözték föl számunkra . . .*

Abban is van másrészt némi igaz, hogy nyelvünknek az általános eszmék érdekében categorikus kifejezésekre kell törekednie. Ámde következik-e ebből, hogy a színtelen categorikus kifejezések szorítsák ki s öljék meg sajátos eredeti kifejezéseinket? Nem használhatná-e föl ezeket, amazok mellett is phraseológiánk, s nem juthatna ezeknek semmi functio ama kakukfiak mellett? S más részt nincsenek a mi nyelvünknek szintén categorikus kifejezései, melyek egyéb oly eszméket emelnek fölszínre, a minők más nyelvek részéről tán mostoha sors! an részesültek? Nem kellene-e phraseológiánknak ezeket kiemelnie, hogy így ne lenne tárgyaltan Erdélyi János piium desideriuma: annak kikutatása, *mily részben és módon járult nemzetünk az eszmék fejlesztéséhez?*

6. Az is figyelemre méltó körülmény, hogy ha különböző nemzetiségű egyéneket hallgatunk beszélni, azt tapasztaljuk, hogy míg az ázsiai nyelvűek csaknem kivétel nélkül simán, könnyeden, folyékonyan fejezik ki magukat, addig a magyar, főleg az irodalomtól távolabb álló vagy az idegenességeket kerülni akaró, vontatott, töredezett előadásu, sőt nem ritkán gyámoltalan az odavágó kifejezés meglelésében. Hogyan? hát ezt eredményezte a gondolatvilágunkat új eszmékkal termékenyíteni akaró neologia? Valóban ezt; mert ha igaz is, hogy a szerinte beszélő neologus nyelve könnyebben pörög, de amennyiben a hibás szavak a népnyelvbe nem mentek át, s amennyiben ezek eredeti phraseológiánkat kilökték a forgalomból, maga a tiszta nyelvanyag csaknem úgy stagnál ma is, mint a neologia első föltünésekor; bizonyítván ezt a neológiát vagy nem ízelt vagy attól szabadulni ohajtónak akadozó nyelve, melynek nem áll rendelkezésére eredeti phraseológiánk; ellenben mindenféle otthonosan csiripol a szemtelen veréb!

7. Az idegen ajkú fölnöttek magyarnyelv-tanulását is tanulságos

megfigyelünk. Noha ugyanis a neologia kinövései folytán az idegen ajkúnak ma napság úgyszólván csak magyar szavakkal kell helyettesítenie az idegen szavakat: nyelvünknek szókötésbeli nehézségeit egykönnyen mégsem győzi le. A tárgyaz ragozás pl. és a nemek hiányából származó vonatkozó szók s szórendi csoportosítások alkalmazásai még mindig tetemes nehézségeket okoznak az idegen ajkúaknak. Nem csoda tehát, ha idegen gondolkozásmódjukban megrögzötten, nem birván phraseologiai szótárunk hiánya folytán a természetes lejtőt megszerezni a magyaros gondolkozásra, az ő magyarosodásukkal arányban nyelvünk is hovatovább elárasztatik idegenszerűségekkel, elterjedvén általuk az idegenes phraseologia. Ez állapot mellett nem válik-e napról-napra igazabbá Imre Sándor ama megjegyzése, mely szerint nyelvünk szelleme lassanként kiöletvén, ha a magyar és idegen nyelv közt nem lesz egyéb különbség, mint csupán a holt szóhüvely, a legkisebb politikai rázkodás is alkalmul szolgálhat arra, hogy a szélhűdött magyar nyelvrendszert, mint melyre csupán a pusztá szóhalmaz kedvéért szükség nem lesz, a lomtárba lökje az emberiség? Ugyanezen körülmény igazolandja Beöthy Leo azon aggodalmát is („Nemzetlét“), mely szerint nemzetiségünket a világműveltség örvénylő forgataga absorbeálandja!

8. Érdekes tünemény nyelvünk szóanyagában végre, hogy némely szavakról nehéz eldönteni, pl. vidékiek-e, mondva csináltak-e stb. Úgy ezek, mint egyéb nyelvtani tünemények vitás voltát a phraseologia döntheti el, és pedig nem a matematikai variatio módjára, hanem a való nyelvtényeken alapuló phraseologia. Mert, hogy nyelvtanilag sokszor helyesnek látszik az, ami phraseologiailag helytelen s idegenes, és viszont a nyelvtan kételkedve tekint oly tünetekre, melyeket a phraseologia vidékiesen helyesekül állapíthat meg: úgy hiszem, nem idegen észrevétel azok előtt, kik némi gonddal fognak olykor-olykor a stylisáláshoz.

Effélére látszik gondolni Arany János is „Visszapillantás“ („Pros. dolg.“) cikksorozatában, mint különösen a *bir* igére tett megjegyzései mutatják; mely gondolata különben e sohájában tör fölszínre: „Nincs is már magyar syntaxis!“

V.

Észrevételeink pyramisa csúcsba siet, s immár azon, a 15 éves Nyelvörhöz intézett szerény tanácsban tetőzik, hogy *lépjön át a Nyelvör valahára határozottan a szóhüvelyezés stadiumából phraseológiánk tanul-*

mányozásának stadiumába! Mert, hogy egyedül az eddigi eljárás szerint nem oldhatja meg feladatait minden oldalról s irányban, a fönti észrevételek tán eléggé bizonyíthatják. Hisz már ha magukat a szavakat tekintjük is, ezek sem elemi részek csupán; ki tudja, hány szó keletkezett a nyelv ősidejében a legfőbb nyelvtani törvény: a kopás folytán egész mondatok összezsugorodásából? És ha a nyelvészet, Müller Miksára hallgatva, elhanyagolja immár a szavak legelemibb alkatrészeinek meddő találgatásait, s bevallja, hogy tudománya ott kezdődhetik csak, hol értelemmel bíró elemekre bukkan: miért állapodnék akkor meg a mi Nyelvőrünk csupán a szavak bonczolgatásánál? Hisz, valamint a szótag a szóban, úgy a szó a phrasisban él igazán, mint, melyben a gondolat-kifejezés teljessé leszen. Valamint tehát egy-egy szó egész mondatokat rejthet titkos méhében, s kíván is értelményének kifejtésére: úgy a mondat valamennyi szavai viszont szinte egyetlen szó egységébe igyekeznek lépni a mondatbeli gondolat egységében.

Előre tehát, phraseologiai szótár készítésére! Hisz Erasmus Rotterdamus is ezzel kezdte az elbarbarosodott latin stylus megtisztítását.

S ha még e célra nem volna elég anyag összegyűjtve népnyelvünkől, akkor minél előbb rendszerezni kell a gyűjtést megyéről-megyére, vidékről-vidékre, helységről-helysére; és pedig nem csupán, úgy, mint eddig, t. i. inkább csak a curiosumokra fektetni a súlyt, hanem kiterjeszkedve a phraseologiai czél tudatábanaz illető vidék egész szótárára, természetesen a szókötési fordulatok, phrasisok szempontjából, mint melyekben nyerik az egyes szavak jelentménybeli átviteleiket, bővüléseiket, stb. Kinek nem jutnak eszébe e helyt az ily fajta példák: hangos = hideg; hitvány = vézna; fáradt = sovány stb. stb. És e példáról kinek nem jut eszébe Jean Paul szép gondolata: a népnyelvek elporlott metaphorák töredékei?

A kellőleg szervezett gyűjtés mellett készítendő phraseologiai szótár végig mehetne a nyelv egész szókincsén betűrendben, minden szó után összejegyezve bizonyos categoriák szerint mindazon frázist, melyekben vagy melyek szerint az illető szó *tényleg él*, külön azok mellett, melyekben egyik-másik írónk használta; végezetül megjegyezhetné a szónak barbar (idegenre szabott) phrázisait is, mint melyek t. i. ha nyelvtanilag netán jók is, de phraseologiailag idegenesek, s utalhatna az ugyan ezen szótárban található parallel tősgyökeres phrasisainkra.

Az ily szótár közkézre jutásának gazdag eredményei egyelőre el

sem gondolhatók. Úgyhiszem azonban, nem hiába várnók tőle, hogy azon túl az írói pálya megszűnjék oly pálya lenni, melyre nem kell *külön* qualificatio; legalább is volna az író kezénél codex; s tán akkor több írónkról is el lehetne mondani a „Budapesti társaság“ írójának finom észrevételét: „Mesterileg képes ellesni a magyar nyelv gondolatképző működésének oly titkait is, aminőkért prózánk ünnepezt művészei — Toldy Ferenczet, Gyulai Pált sem véve ki, — hasztalan küzdöttek; akkor bizonyára kiderülne valódi érteke azon elvnek is, hogy „amit a költő megír, az jól van megírva,“ s „a szavak érvénye fölött a stylistá dönt;“ akkor a magyar nyelvet tanuló idegen *parallel phrasissokkal* pótolhatná anyanyelvi phrasissait, s így a magyarosodás nem szolgálna a barbarismus terjedésének bünfészkeül; azonkívül a magyarosodás hatalmasabb gyűrűkben terjedhetne, mert míg a tulajdonképi beszélés tanulása, mely kész phrasissok betanulása nélkül meddő, az ily szótárban hatalmas és biztos emeltyűt lelne, addig a terjedő nyelvismeret a nemzeti szellemet hordaná szárnyain egyszersmind; nyelvünk pedig emancipálhatná magát s eszmekeincseit minden idegentől; a magyar nyelv visszaadatnék önmagának; aztán vele együtt fölszabadulván eredeti eszméink eredeti fogalma, tudományosságunk is fölkapaszkodhatnék az önállóságra vivő lejtőre; akkor a magyar szellem is lényeges tényezőként szerepelhetne az emberiség eszmevilágának fejlesztésében; a koreszmék nálunk sajátos színezetet s módosulást nyerhetnének, s közülök tán sok mely nyugaton gyöngé sarj, itt egészségesb talajra s levegőre lelve, hatalmas sudárba szöknék, viszont új ágakat hajtva; és — és — megvalósíthatnók tán valahára a hatalmas *typikus magyar szellemi életet*, mely tán politikailag is imponáló nagy magyar államban jutna külső megvalósulásra!?

De hova ragadnak ábrándjaim? Hagyjuk azokat a jövő álmainak játékaul; vegyük inkább végezetül figyelembe, mily visszahatással lenne a phraseologiai szótár a neologióra?

Az e szótárral föléledő tősgyökeres phraseológiánk bizonyára megadná a kegyelemdőfést a neologia tévedéseinek. És ez az a pont, melyet első sorban kell figyelmére méltatnia a Nyelvőrnek, ha a neologia visszaéléseinek legyőzésében s illetékes korlátok közé szorításában álló föladatát meg akarja oldani. Ugyanis, ha a kezünk ügyében levő phraseologiai szótár segítségével az idegen phrasissokat tősgyökeres *parallel phrasissokkal* helyettesíthetnők, akkor, eltekintve attól, hogy az idegen művek fordí-

tása legalább is ép oly könnyű lenne, mint a mily könnyű már hibás új szavaink, phrasisaink mellett, emez idegenes szavak és phrasisok elsöben fölösekké válnának; majd, — kiesvén lassanként a forgalomból, — a fölbredő nyelvszellem élesen éreztetné azok idegenszerűségét, s a fölújított eredeti phraseológiánkkal fokozatosan erősödő szellemi vérkeringés kidobálná őket nyelvrendszerünkől, mint a parittyá a hitvány kövecset . . .

Csak azután látnók, mennyire szüziesen érintetlen még nyelvünk ős kincse a világeszmék részéről; akkor látnók, hogyan emelkedik eredeti culturánk a világcultura magaslatával egy vonalra, eredetiségének veszélyeztetése nélkül: mint ahogy az idegen éghajlat alatt csenevész harasztocska, tropikus honába visszaplántálva, észak fenyveit megszügyenítő sudarakba szökik!

Ily gondolattenyészet mellett aztán, meglelvén a kellő háttért a hatalmas magyar typusú eszmevilágban, más arczatot öltene böleselmünk is. Addig azonban, — nem „per absolutum“, hanem *addig*, úgy hiszem, nem üres szó-fia beszéd azon szerény tanácsom, hogy a neologia barbarismusainak dédelgetése helyett éljünk inkább „huszárdeák-sággal“!

Eger.

Dr. Maczki Valér.